

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 2

Рівне – 2001

ББК 63.3 (0) я 43

А 43

УДК 9(438): 9(477): 321: 327: 327(477): 34(091): 329.4

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2001. – Випуск 2. – 245 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Черній Альберт Іванович

доктор історичних наук, професор,
академік Академії наук Вищої школи України
та Міжнародної слов'янської академії наук

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна

кандидат історичних наук, професор

Бачинський Вільгельм Маркович

доктор історичних наук, професор

Гайбонюк Володимир Дорофійович

кандидат історичних наук, професор,
заслужений діяч культури України

Дещинський Леонтій Євгенієвич

доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Ковальський Микола Павлович

доктор історичних наук, професор, академік
Міжнародної слов'янської академії наук

Кондратюк Костянтин Костянтинович

доктор історичних наук, професор

Лизогуб Юрій Маркович

доктор історичних наук, професор

Литвинчук Анатолій Іванович

кандидат історичних наук, професор,
заслужений діяч культури України

Макар Юрій Іванович

доктор історичних наук, професор

Павлюк Володимир Васильович

доктор філософських наук, професор

Постоловський Руслан Михайлович

кандидат історичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії

наук

Саух Петро Юрійович

доктор філософських наук, професор,
академік Академії наук Вищої школи України

Степанков Валерій Степанович

доктор історичних наук, професор

Троян Сергій Станіславович

доктор історичних наук, професор (*науковий редактор*)

Шевчук Василь Петрович

доктор історичних наук, професор, заслужений діяч
науки і техніки України

Друкується за ухвалою вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 4 від 30 листопада 2001 р.)

**За достовірність фактів, дат, назв тощо відповідають автори статей.
Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.**

ISBN 966–7281–07–7

Адреса редакції: 33028, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2001

58. Там само. – Спр.17. – Арк.106.
59. Наш шлях. – 1920. – 4 лютого.
60. Солдатенко В.Ф. Вказана праця. – С.851.
61. Там само. – С.855.

УДК 94 (477) (=411.16)

М.М. Гон

ЄВРЕЇ В СУСПІЛЬНО–ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (ЛИПЕНЬ 1919 – БЕРЕЗЕНЬ 1923 РР.)

Відступ Української Галицької Армії за р. Збруч, що припав на середину липня 1919 р., поклав початок нового періоду в історії Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Поступившись контролем над Східною Галичиною, українські державницькі сили продовжили боротьбу за державність як на міжнародній арені, так і в краю. У жорнах триваючого українсько–польського протистояння найбільшою за чисельністю (приблизно 600 тис. чоловік) національною меншиною були євреї.

Упродовж існування ЗУНР єврейська громадськість дотримувалася позиції нейтралітету в українсько–польському протистоянні. Він був проголошений вже в день Листопадового зриву Єврейським комітетом громадської безпеки, що постав у Львові [10, 12 січня.– С. 1]. З часом позицію невтручання в українсько–польську війну підтвердили інші єврейські інституції, зокрема Єврейська національна рада (ЄНРада) Східної Галичини. На з'їзді, що відбувся 18 грудня 1918 р. у Станіславі (нині Івано–Франківськ), його учасники сформулювали політичну платформу східногалицького єврейства: “У спорі між поляками і русинами (українцями – М.Г.) залишаємося як і до цього часу на становищі повного нейтралітету” [10, 15 січня.– С. 1].

Стратегія євреїв у ЗУНР була співзвучною курсу всіх націй постгабсбурзького геополітичного простору, що визначався пріоритетом національних інтересів. Як і інші народи, євреї домагалися утворення власної національної держави, зосереджуючи свої погляди на історичній батьківщині – Ерець–Ізраель. Звідси й імператив відмежування від українсько–польського територіального конфлікту за Східну Галичину.

Припинення бойових дій не зняло з порядку денного стратегічного питання: проблеми подальшого політичного курсу євреїв. Незважаючи на програму війну, українці не полишали надій на відродження своєї держави. Водночас міжнародно–правове становище Західної Облaсті Української Народної Республіки (ЗОУНР) залишалося доволі складним. Держави Антанти, які де–факто привласнили сюзеренітет над Східною Галичиною, не поспішали підтримати українську сторону. Всього через три місяці після відступу українських військ за Збруч, 20 листопада 1919 р., Найвища Рада мирної конференції запропонувала Польщі проект автономії Східної Галичини під її протекторатом на 25–річний термін. Хоча Польща й не прийняла цієї пропозиції, ЗОУНР не змогла здобути відповідного політичного іміджу. У планах Антанти територія Східної Галичини розглядалася радше як імовірний буфер у складі Польщі на шляху поширення комунізму в Східній Європі.

Засади політичного курсу єврейської громадськості Галичини в нових історичних умовах визначила найпотужніша з–посеред її партій – “Загальні сіоністи”. Переконані в тому, що поки не припиниться польсько–українське протистояння, євреї не здобудуть омріяного спокою, вони виробили гнучку позицію, яка полягала у підтримці статусу нейтральної Східної Галичини під контролем Союзу Народів (Ліги Націй). Маючи сильні позиції у ЄНРаді, центристи і тут обстоювали свою позицію.

Єврейське національне представництво зверталось до вищих міжнародних інстанцій, пропонуючи свій варіант вирішення проблеми української Галичини. Наприклад, наприкінці 1920 р. у Лондоні президент ЄНРади Східної Галичини Л.Райх (за партійною приналежністю

– “Загальний сіоніст”) домагався утворення в цьому регіоні нейтральної держави під контролем Союзу Народів [8, 2 березня.– С. 1]. Цей курс ЄНРади практично збігався з домаганнями українців.

Наприкінці вересня – на початку жовтня 1921 р. новоутворена Друга Річ Посполита провела перший перепис населення. Особливістю цієї кампанії стало те, що серед частини польського політикуму він розглядався як засіб доказу світовій громадськості «польського характеру» Східної Галичини. Тим часом українська сторона, покладаючись на факт невирішеного питання про її державно–правовий статус, ухвалила бойкотувати кампанію.

На заклик екзильного уряду ЗУНР українська громадськість краю бойкотувала перепис. Було застосовані форми пасивної боротьби: сільське населення тікало з власних помешкань у ліси чи поля, не допускало функціонерів влади до своїх осель. Характерною є інформація старости з Рави–Руської, що адресувалася керівництву воєводства: «населення воліє бути арештованим, ніж взяти участь у переписі» [6, С. 162].

Іншу позицію в час перепису населення зайняли євреї. Їхню стратегію визначила Сіоністська партія. 8 березня 1921 р. її виконавчий комітет ухвалив, що акцію слід використати для національної самоідентифікації євреїв.

Позиція сіоністів враховувала недавню практику австро–угорської влади: незважаючи на її загалом ліберальний характер, вона не визнавала євреїв самостійною нацією. Показовим є приклад перепису 1910 р., коли євреїв зачисляли до німців, поляків, угорців чи українців.

З погляду сіоністів кампанія 1921 р. мала перетворитися на засіб національної самоідентифікації євреїв. Актуальність завдання визначалася тим, що вони вперше отримали можливість стати самостійним суб’єктом перепису, вільно висловити приналежність до власної нації, задекларувати рідною не чужу, а власну (ідиш або гебрейську) мову.

Як результат, галицькі євреї зайняли позицію, яка відрізнялася від позиції української громадськості. Не протиставляючись титульній нації (омінаючи водночас й табір їхніх супротивників), євреї взяли участь у переписі населення, керуючись власними національними інтересами. Підтвердженням самостійної позиції східногалицького єврейства є висновок прем’єр–міністра Польщі С. Грабського, який констатував, що в ході осінньої кампанії 1921 р. євреї декларували власну національність [2, Ф. 1, оп. 58, спр. 151, арк. 1].

Перепис 1921 р. (одночасно з виборами до сейму і сенату 1922 р.) виявився лише складовою тріади, що мала стати козирною картою польської дипломатії на шляху до утвердження нової влади в Східній Галичині. Альтернативою “Основам державного устрою Галицької Республіки”, що був вироблений екзильним урядом ЗУНР, став законопроект про воєводське самоуправління (1922 р.). Оскільки останній передбачав тільки український та польський кадастри, майже 600–тисячне єврейське населення Східної Галичини опинилося на маргінесі польського законодавства.

Вписування євреїв до будь–якого з кадастрів загрожувало утворенням нової конфліктогенної ситуації у їхніх стосунках з іншими націями. Восени 1922 р. українська газета “Діло” зафіксувала оцінку ситуації в Східній Галичині І.Грінбаумом – відомим сіоністським діячем в Польщі: або українці вважатимуть євреїв знаряддям колонізації, або ж поляки вбачатимуть у євреях ворогів своєї держави. Ситуація, на думку І.Грінбаума, виглядала як підбурювання обох націй проти євреїв [27 вересня.– С. 5].

Не дивно, що у такій патовій ситуації євреї висловилися проти законопроекту (що, до речі, мимоволі наближало їх до позиції української громадськості). Зокрема, на зустрічі з прем’єр–міністром Ю.Новаком 12 вересня 1922 р. делегація львівських сіоністів у складі Зільберштейна, Л.Райха та Г.Розмаріна не тільки висловилися проти проекту, а й зажадала створення єврейського кадастру. 17 вересня протест проти законопроекту про воєводське самоуправління висловила партійна рада Сіоністської партії Східної Галичини [1, Ф. 2сч, оп. 1, спр. 64, арк. 26]. Проти нехтування прав євреїв виступали учасники численних зборів, що проходили в усьому краї.

Вагомим аргументом на шляху утвердження польської влади в Східній Галичині, її включення до складу Другої Речі Посполитої мали стати, за задумом Варшави, вибори до

Національних зборів. Участь у них галичан дала б підстави польській дипломатії кваліфікувати її як визнання існуючої в краї влади.

15 серпня 1922 р. із протестом проти проведення виборів у Східній Галичині виступив президент ЗУНР Є.Петрушевич. Наприкінці того ж місяця його позицію підтримали керівники українських партій та Міжпартійна рада. Їхні ухвали про бойкот виборів обумовили патову ситуацію для східногалицького єврейства. Національна та громадянська дискримінації євреїв вимагали негайного вирішення їхніх національних проблем на парламентському та законодавчому рівнях. Тим часом український провід вимагав від євреїв підтримки їхньої позиції: “Сподіваємося, що політичний розум жидівського населення, – писав віденський “Український прапор”, – скаже йому, що не вказано єсть піддержувати наїздника, який може дуже скоро шезнути з обличчя сеї землі” [9, 12 серпня. – С. 1]. В окремих місцевостях Східної Галичини поширювалися звернення, в яких поруч з завданнями щодо вироблення одностайної позиції української громадськості зазначалося: “Обов’язком нашої інтелігенції ... всі свої сили присвятити освідомленню народних мас про вагу хвилі. Рівночасно належить доложити всіх старань, щоби якнайбільше жидів відтягнути від голосування як по селах, так і по містах” [3, Ф. 231, оп. 1с, спр. 66, арк. 80]. У свою чергу в зверненні голови УНРади Є.Петрушевича до українського населення Східної Галичини акцентувалась увага громадськості на тому, що навіть “... частинна участь у виборах могла б знівечити наші дотеперішні визвольні зусилля і мати катастрофальні наслідки для нашої справи” [2, Ф. 1, оп. 52, спр. 64, арк. 9].

Отже, для євреїв імператив 1922 р. означав визначення свого ставлення до проблеми юридично-правового статусу Східної Галичини, а одночасно й орієнтацію на користь української чи польської державності. Ця дилема викликала довготривалі вагання серед єврейських політичних сил.

Перші партійні дискусії навколо проблеми участі у виборах фокусують розбіжності в поглядах єврейського електорату. Асимілятори, об’єднані у “Союз поляків Мойсейового визнання”, не висуваючи власного списку кандидатів, рішенням з’їзду (9–10 вересня 1922, Львів) декларували передачу своїх голосів на користь польських партій [1, Ф. 2 сч, оп. 1, спр. 64, арк. 22–22 зворот.].

У той же час у середовищі єврейських партій визначилися дві протилежні тенденції. Перша – участь у виборах під гаслами захисту національних інтересів – була вироблена “Загальними сіоністами”. Друга – бойкот виборів під стягом класової солідарності з українським пролетаріатом – формувався у лоні єврейських соціал-демократів (“Поалей-Ціон”). Наприклад, на конференції поалей-сіоністів, що відбулася у другій декаді вересня 1922 р. у Львові, більшість промовців наголошували на підтримку рішення Української соціал-демократичної партії бойкотувати вибори [4, 19 вересня. – С. 2].

Незважаючи на такі настрої серед єврейського пролетаріату, усі єврейські партії взяли участь у виборах 1922 р. Національна та громадянська дискримінації стали вирішальним чинником, який сприяв прийняттю ними такого рішення.

Євреям Східної Галичини не вдалося сформувати єдиного національного фронту. Розмежування сил пройшло лінією протистояння національної та класової ідей.

18 вересня 1922 р. розпочалося узгодження позиції “Загальних сіоністів”, “Мізрахі” та “Агудат Ізраель”. Курс блоку на виборах визначила найвпливовіша партія – партія Центру. У зверненні Сіоністської партії Східної Галичини, опублікованому в партійному органі – газеті “Chwila” 22 вересня 1922 р., зазначалося, що партія вступає у передвиборчу боротьбу під знаком рішучої опозиції уряду, під прапором самостійної національної політики та подальшого невтручання у польсько-українську боротьбу. Метою партії проголошено здобуття публічної трибуни для оборони прав єврейської громадськості [12, 27 вересня. – С. 1–2]. У зверненні сіоністів до євреїв зазначалося: “У цей момент священним стає твій обов’язок вистояти на ділянці боротьби за права національного виживання, за забезпечення нормальних умов буття... на [засаді] дотримання незаплямованого прапору національної гідності” [2, Ф. 1, оп. 58, спр. 151, арк. 69 зворот.].

Проголошена сіоністами ідея стала платформою Об'єданого комітету національно-єврейських партій. Закликаючи до єднання сил, центральний комітет виборчого блоку декларував, що вибори до сейму та сенату "... повинні стати днями перемоги єврейської волі до життя, волі до гідного національного буття, днями протесту проти кривди євреїв" [12, 23 жовтня.– С. 1].

Гасло об'єднання національних сил не підтримали ліві партії. У передвиборчій кампанії табір сіоністів атакували соціалісти. Наприклад, 22 жовтня 1922 р. у Станіславі (нині Івано-Франківськ) визначний діяч польського Бунду Г.Ерліх закликав робітників до боротьби з сіоністами як головним ворогом єврейського пролетаріату.

Не було єдності і між течіями "Поалей-Ціон". До вимоги повного бойкоту виборів схилилися прихильники його правого крила. Наприклад, більшість з 300 членів "Поалей-Ціон Правиці" у Стрию схилилися до ігнорування виборів. Питання їхнього бойкоту розглядалося на таємних зборах 19 вересня 1922 р. [1, Ф. 68 сч, оп. 2с, спр. 32, арк. 46–46 зворот.]. У кінцевому результаті вони утворили "Єврейський робітничий виборчий комітет".

Іншу позицію займала єврейська соціал-демократична партія "Поалей-Ціон" Східної Галичини (ліва течія). Разом з партією польських незалежних соціалістів вони утворили "Об'єднаний виборчий комітет незалежних соціалістів Східної Малопольщі". Хоча вони вимагали припинення національного гніту та домагалися надання непольським національностям повної автономії, їхні гасла соціалізації галузей великої промисловості, боротьби з міжнародним капіталом та свободи створення фабричних рад відмежовували їх від блоку центру та правого крила єврейського національного табору. Ці фактори сприяли конфронтації в єврейському середовищі і зрештою обумовили висунання кожним із блоків власного списку кандидатів.

Українсько-єврейське порозуміння попередніх років, на нашу думку, не виключало можливості спільного виступу двох націй у виборчій акції. Такого висновку доходили й представники польської влади. Так, у звіті про суспільно-політичне життя за серпень 1922 р. на Тернопільщині стверджувалося: "Згідно деяких версій виникає можливість, що в останній момент українці підуть до виборчих урн і віддадуть свої голоси за єврейських кандидатів" [1, Ф. 2сч, оп. 1, спр. 67, арк. 63]. У жовтні у Львові поширювалися чутки про домовленість між сіоністами та українцями у діях в час виборчої акції [3, ДАТО, Ф. 281, оп. 1, спр. 16, арк. 22]. Напередодні виборів органи поліції у Львові доповідали про чутки, "... що єврейські послі обрані до Сейму мають виступити з недобррозичливою і небажаною для Польщі заявою, а згідно з інтересами українськими" [1, Ф. 2 сч, оп. 1, спр. 64, арк. 22].

Однак єврейсько-український союз на ґрунті виборчої кампанії 1922 р. міг стати реальністю тільки у випадку обопільного їхнього бойкоту. У зверненні "До населення Галицької землі!" президент Української Національної Ради Є.Петрушевич зауважив: "Від горожан Галицької Республіки жидівської національності ... домагаємося справедливого відношення до нашої державності, яка запоручає їм повну національну й державну рівноправність і свободу. Жиди! Не ставайте на стороні польського насильства і не беріть участі у виборах" [9, 23 вересня.– С. 4].

Заяви єврейських партій про участь у виборах викликали серед української громадськості опозиційні настрої щодо них. Категоричність суджень стала характерною навіть окремим рупорам суспільно-політичної думки. Так, у серпні 1922 р., розглядаючи питання участі євреїв у виборах, газета "Український прапор" застерігала їх від такого кроку і проголошувала усіх, хто візьме участь у них, за проданцями і зрадниками [9, 12 вересня.– С. 1].

Наприкінці серпня 1922 р. загроза вибуху антисемітизму серед українців констатувалася на з'їзді Української народно-трудової партії. Як засвідчили учасники форуму, його джерело могло виникнути на ґрунті виборчої акції єврейства [1, ДАІФО, Ф. 2 сч, оп. 1, спр. 66, арк. 79 зворот.]. У звітах польської поліції попадаються поодинокі факти спроб силового тиску як на українців, так і на євреїв, які мали намір брати участь у виборчій кампанії, як, наприклад, у Косові [1, ДАІФО, Ф. 2 сч, оп. 1, спр. 92, арк. 1].

Не бажаючи втрачати здобутків українсько-єврейського порозуміння листопада 1918–липня 1919 рр., східногалицькі сіоністи делегували до Відня місію на чолі з головою партії "Загальних сіоністів" Леоном Райхом. В середині жовтня 1922 р. на зустрічі з Є.Петрушевичем делегати партії

заявили, що їхня участь у виборах не означає визнання приналежності східногалицьких земель до Польщі [1, ДАІФО, Ф. 2 сч, оп. 1, спр. 66, арк. 89 зворот.]. Незалежний курс сіоністів підтверджує і гасло, з яким вони йшли на вибори: “Не улещувати однієї сторони (польської) і не протиставлятися стороні другій (українській), лиш захищати власні інтереси” [1, Ф. 2 сч, оп. 1, спр. 67, арк. 75].

Євреї взяли активну участь у виборчій кампанії. Цьому сприяло й порозуміння Об’єднаного комітету національно–єврейських партій з ЄНРадою Східної Галичини, внаслідок якого остання склала офіційну декларацію у Лондоні. У ній заявлено, що “...постанову партійної ради сіоністської організації з 17 вересня 1922 р. у Львові в справі участі сіоністичної партії Східної Галичини у соймових виборах, спричинену виїмковим положенням жидів у Східній Галичині, не можна ніяк пояснювати, як відступлення від неутральности в українсько–польським спорі за Східну Галичину, яку Жиди проголосили в падолисті 1918 р” [7, 15 грудня.– С. 1].

Часткове розпорошення сил східногалицького єврейства, що відбулося в ході передвиборчої кампанії, дало свої наслідки: прихильники ідеї класової єдності віддали свої голоси соціалістичним кандидатам. Наприклад, у Львові з 13939 голосів, які припали на список Польської соціалістичної партії (ППС), приблизно 5 тисяч – голоси єврейського електорату [2, Ф. 1, оп. 58, спр. 151, арк. 25 зворот].

Однак переважна більшість євреїв у Східній Галичині голосувала за блок національних угруповань – Об’єднаний комітет національно–єврейських партій. У Львові на його користь віддано 24.069 голосів [2, Ф. 1, оп. 58, спр. 151, арк. 25 зворот], а на теренах всієї Східної Галичини – 197.274 [14, С. 293].

Унаслідок досить високої активності виборців–євреїв, їхньої підтримки блоку національних партій та бойкоту виборів українською громадськістю євреї Східної Галичини провели до Національних зборів Польщі 15 послів та 4 сенаторів. Серед них – М.Фростіг, А.Інслер, Р.Мелзорова, Л.Райх, М.Рінгель, Г.Розмарін, Б.Гауснер, Ц.Геллер [14, С. 294–295].

Голосування переважної більшості євреїв за власних кандидатів змінили акценти в українсько–єврейському діалозі. Відмова від проголошення заяв про державно–правовий статус Східної Галичини під час виборів 1922 р. пом’якшувала його тональність. “... Мимо всіх заходів поляки такої деклярації від жидів не дістали”, – зазначав взимку 1922 р. львівський часопис “Свобода” [7, 6 грудня.– С. 1].

Якщо заяви єврейських партій про участь у виборах спочатку викликали в українському таборі підозру у відмові від тактики нейтралітету, то після виборів часопис “Свобода” писав: “Якщо жидівський національний табір не взяв би участі у виборах, так туди висунули би поляки догоряючих політичних трупів, асимілянтів” [7, 6 грудня.– С. 1].

Наприкінці 1922 р. у сеймі утворився “Союз єврейських послів Східної Малополющі”. Клуб єврейських послів зі Східної Галичини сформував свою президію в складі: Л.Райх – голова, Б.Гауснер і Г.Розмарін – віце–голови, А.Інслер – секретар. Східногалицький Союз став окремою секцією “Вільного об’єднання єврейських послів” у польському сеймі. Об’єднання визначило своєю метою захист національних прав євреїв та боротьбу проти утиску національних меншин [3, ДАТО, Ф. 231, оп. 1с, спр. 366, арк. 7].

Заключним фатальним акордом у питанні української державності на східногалицьких землях була постанова Ради послів Англії, Франції, Італії та Японії. За умови надання територіальної автономії українська Галичина була передана Польщі.

Постанова послів Антанти від 14 березня 1923 р. стала приводом для внутрішнього бродіння в єврейських партіях. Радість з нагоди встановлення нового кордону Польщі висловили тільки асимілятори. Сіоністи у Львові обмежилися констатацією самого факту та висловили надію на стабілізацію відносин у краї. В той же час у Тернополі сіоністи на чолі з Г.Парнасом продовжували співпрацювати з українцями. У кількох місцевостях воєводства євреї проявили симпатії до українського руху протесту проти постанови Ради амбасадорів [1, ДАІФО, Ф. 2 сч, оп. 1, спр. 139, арк. 34]. Там таки ж, у Тернополі, голова партії ортодоксальних сіоністів (“Мізрахі”) А.Мейбергем для визначення подальших орієнтирів у діяльності місцевої організації вступив у переговори з українською стороною. Загалом документи польської поліції дають

підстави стверджувати, що з єврейських національних формувань тільки ортодокси прихильно ставилися до Польщі [3, ДАТО, Ф. 274, оп. 1с, спр. 137, арк. 49]. Опозиційні настрої панували у середовищі “Загальних сіоністів”, “Поалей-Ціон Правиці”, “Хітахдут”, “Мізрахі”. Одночасно “Бунд” і “Поалей-Ціон Лівиця” не визнавали державного устрою Польщі і тому піддавалися репресіям з боку влади.

Стосовно ж єврейської громадськості загалом, то постанова від 14 березня 1923 р. викликала в її переважної більшості задоволення. Однак це був не вияв симпатії до Польщі, а наслідок того, що вона “...зменшила для них потребу постійного балансування між поляками і українцями” [1, Ф. 2 сч, оп. 1, спр. 139, арк. 24].

Напередодні остаточного вирішення питання про державно-правовий статус Східної Галичини подекуди простежується відмова євреїв від уже усталеної позиції. Як засвідчено у “Кривавій книзі”, що була видана екзильним урядом ЗУНР, “...сі ухвали не є висловом дійсних бажань жидівського населення, тільки плодом польського терору” [5, С. 180]. Такий висновок підтверджують і оцінки настроїв єврейської громадськості з боку польської поліції. Ще в грудні 1922 р. із Тернопільського воєводства повідомляли про те, що судження євреїв стосовно публікацій часописів з українського питання позначені їхньою стриманістю у ставленні до Польщі [3, Ф. 274, оп. 1с, спр. 286, арк. 2].

На нашу думку, протягом липня 1919 – березня 1923 рр. єврейська громадськість Східної Галичини йшла у фарватері тих стратегічних положень, що були вироблені сіоністами. Ще у час розпаду Австро-Угорської імперії, в жовтні 1918 р., сіоністський часопис “Nowy Dziennik” повідомляв про недвозначну тактику партії, яка збиралася продовжувати політику останніх років: “політики відверто єврейської і винятково єврейської – без відігнання ролі пасіпак у польсько-руським (українському – М.Г.) спорі ані з того, ані з іншого боку” [13, 24 жовтня.– С. 17]. Стратегія сіоністів лишилася незмінною і в подальший час. Зокрема, у час української державності в Галичині. Після її падіння, на березневому з’їзді партії 1920-го року, сіоністи стверджували, що їхня крайова робота обмежується інтересами “...що продиктовані культурним та економічним розвитком єврейського населення, а не якою-небудь участю у боротьбі або хоч би національних конфліктах інших громадськостей” [11, 20 березня.– С. 4]. Ці положення залишилися провідними в діяльності партії й надалі.

Самостійного політичного курсу дотримувалася і ЄНРада Східної Галичини. Незадовго до постанови Ради амбасадорів – восени 1922 р. – вона декларувала: “Галицькі жиди даліше придержуються сеї засади (нейтралітету – М.Г.) й не будуть на будуче мішатися до сього спору в Східній Галичині. Жиди збережуть сю засаду до остаточного вирішення східно-галицької справи” [7, 15 березня.– С. 1.]

Березнева ухвала Ради послів союзних держав розбила єдність українських політичних сил. Їхньою реакцією на постанову стала відмова дотримуватися політичного курсу закордонного проводу. Невдовзі розпалася Міжпартійна рада, а 15 березня 1923 р. Є.Петрушевич розпустив екзильний уряд Західноукраїнської Народної Республіки [6, С. 169].

Джерела та література

1. Державний архів Івано-Франківської області.
2. Державний архів Львівської області.
3. Державний архів Тернопільської області.
4. Діло.– 1922.
5. Кривава книга. Передрук видань 1919 та 1921 років / Упор. Я. Радевич-Винницький.– Дрогобич, 1994.
6. Кунутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст.– 1939 рр.).– Івано-Франківськ, 1993.
7. Свобода.– 1922.
8. Український вістник.– 1921.

9. Український прапор.– 1922.
10. Chwila.– 1919.
11. Chwila.– 1920.
12. Chwila.– 1922.
13. Nowy Dziennik.– 1918.
14. Zydzy w Polsce Odrodzonej. Dzialalnosc spoleczna, gospodarcza, oswiatowa i kulturalna: W 2–ch t. Pod redakcja D–ra I.Schipera, D–ra A.Tartakowera, radzcy A.Hafftki.– Warszawa, б.р.– Т.2.

УДК 281.96(09): 322

С.І. Жилюк

УКРАЇНЬСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА НА ЖИТОМИРЩИНІ В 20-Х РОКАХ

Становлення УАПЦ на Волині проходило важко. Далася взнаки тривала й послідовна русифікація населення краю. Крім того, серед тихонівців було багато авторитетного духовенства ще дореволюційного посвячення. Повагою і любов'ю парафіян користувався єпископ Волинський і Житомирський Аверкій (Кедров). З 1922 року він неодноразово зазнавав арештів, а в 1927 році його відправили на заслання до Казахстану. За рішенням трійки УНКВС Башкирської АРСР 1937 року його засудили до розстрілу. Вирок виконано 27 лютого [7; 34]. Подібною була доля іншого авторитетного діяча Російської церкви - єпископа Аркадія (Остальського). За агітацію проти вилучення церковних цінностей, в 1922 році його засудили до вищої міри покарання, однак замінили вирок на 5 років ув'язнення в таборах. Після звільнення він заарештовувався ще в 1928 і 1931 роках, а в 1937 році був також засуджений до смертної кари [8; 56]. На окрему увагу заслуговує постать священника Богоявленської церкви, а згодом єпископа Максима Руберовського, якого за рішенням трійки від 17 листопада 1937 року засуджено до розстрілу. Характеристику цього церковного діяча знаходимо у звітному повідомленні НКВС напередодні його останнього арешту: «Цю церкву (Яківську. - С.Ж.) таємно очолює єпископ Руберовський, який користується надзвичайним авторитетом у духовному світі... Прихильники єпископа Руберовського мають свій вплив не тільки серед дорослого населення, але й серед школярів...» [3; 14].

Проте українська громада Житомира, окрім єпископа Орлика, мала досить активну ініціативну групу, очолювану молодим протоієреєм М.Хомичевським (відомим у майбутньому мовознавцем Борисом Теном). Священик М.Хомичевський брав участь у роботі Всеукраїнського собору 1921 року, був заступником ВПЦР і одним із найактивніших діячів українського церковно-визвольного руху. Ще до початку процесу над СВУ 1930 року, під час масових арештів і заслання української інтелігенції М.Хомичевського було заарештовано і заслано до таборів Далекого Сходу. Тоді органи ДПУ заарештували 6 єпископів і близько 700 священників УАПЦ, багато з яких засудили до вищої міри покарання [9; 315]. Саме М.Хомичевському слід віддати належне в організації оформлення УАПЦ на Волині, оскільки єпископа Орлика за звинуваченням у приховуванні від влади церковних цінностей, що підлягали вилученню, вже на початку 1923 року було заарештовано і ув'язнено.

У Житомирі українська громада утвердилась у колишній архієрейській церкві Різдва Богородиці, хоча спочатку була спроба добитися від влади передачі їй у користування Кафедрального собору. На Кафедральний собор виявляла претензії також громада тихонівської орієнтації. Тоді президія Губвиконкому 12 червня 1922 року видала постанову, яка передбачала розв'язання проблеми на підставі плебісциту. Але українська громада зібрала значно менше підписів, аніж російська - 767 проти 1822 осіб, що без сумніву визначало релігійні настрої житомир'ян. Щоб уникнути можливих непорозумінь і ексцесів, ініціативна група у складі М.Хомичевського, В.Коломійченко і С.Вершигори звернулася до відділу Губюста Волингубвиконкому з проханням передати їм архієрейську церкву, список парафіян якої складав

ЗМІСТ

Розділ 1. 10 РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

С.С. Троян Українська державність: 10 років незалежності	3
В.Д. Гайбонюк Українська історична наука на межі тисячоліть: сучасний стан, проблеми.....	9
І.А. Гринчук Підготовка та виховання політичної еліти в незалежній Українській державі...	17

Розділ 2. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

О.О. Патяка Система доказів у гродському суді на українських землях у другій половині XVI – першій половині XVII ст.	21
М.Б. Петров Історична топографія вірменських кварталів Кам’янця-Подільського кінця XVII-XVIII cc.	25
І.В. Довжук Виробництво сільськогосподарських машин у Наддніпрянській Україні наприкінці XIX ст.	31
О.В. Сидорчук Діяльність Чеського благодійного й освітнього товариства ім. Я.А. Коменського в Україні (1907 – 1917 pp.)	34
О.М. Завальнюк Відставні державні діячі – викладачі Кам’янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 pp.).....	38
М.М. Гон Євреї в суспільно-політичних процесах у Східній Галичині (липень 1919 – березень 1923 pp.).....	46
С.І. Жилюк Українська автокефальна православна церква на Житомирщині в 20-х роках.....	52
Р.С. Пальчевський Український молодіжний рух на західноукраїнських землях, що входили до складу Польщі (1920-1939 pp.)	57
А.А. Жив’юк Початок громадсько-політичної діяльності Уласа Самчука (перша половина 1930-х років).....□	62
Р.П. Давидюк Степан Скрипник як посол до польського сейму (30-ті роки XX століття).....	70
П.О. Савчук Роль громадських організацій у зміцненні оборонно-масової роботи на промислових підприємствах України (1943–1945 pp.).....	77
Л. К. Костюк Культурно-історичні процеси в Україні на межі тисячоліть як “своєрідний виклик історії” ..□	84

Розділ 3. ІСТОРІЯ КРАЮ

О.Ф. Гень Міста-фортеці Волині, засновані князями Острозькими.....	91
О.П. Прищепя Планування і забудова міст Волині в другій половині XIX – на початку XX ст.	100
В.А. Добровичська Національна політика Другої Речі Посполитої на Волині (1921-1939 p.p.).....	104
В.І. Милусь Державно-церковні відносини на Волині у повоєнний період	108
Т.П. Пархоменко Функціональне призначення продуктів бджільництва у звичаях трудової обрядовості	118

Розділ 4. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

І.А. Хаврук Сандомирська угода 1570 р.: проблема об’єднання протестантських течій у Польщі.....□	124
Н.Г. Галун Історія Болгарії в оцінці Христо Ботева.....	129
О.Т. Безаров Влада та єврейські погроми в Росії 1881-1882 pp.....	137
А.В. Боляновський Українське питання в політиці Німеччини 1914-1916 pp.....	146

<i>О.М. Войтюк</i> Українсько-болгарські літературні зв'язки кінця ХІХ – початку ХХ століття	152
<i>О.М. Гень</i> Історіософія Томаша Масарика.....	156
<i>Г.Я. Комар</i> Людина з легенди та історична особа: штрихи до політичного портрета Карла Маннергейма	160
<i>Р.М. Постоловський</i> Інтерпретація Т.Г. Масариком чеських національних демократичних традицій як основи національної ідеології.....	168
<i>Ю.М. Терешко</i> Особливості міжнародної політики Чехословаччини в умовах поляризації Європи у 1945-1947 рр.	174
<i>А.В. Слесаренко</i> Антитоталітарний опозиційний рух у Чехословаччині (1968-1972 рр.)	181
<i>В.І. Бурдяк</i> Україна і Болгарія: проблеми злагоди в суспільстві.....	186
<i>Т.Ф. Герасимчук</i> Утворення Європейського Союзу та його роль у сучасних інтеграційних процесах.....□	189
<i>І.В. Філіпчук</i> Україна між Сходом і Заходом через призму відносин з Росією і Польщею в 90-х роках ХХ ст.....	194
<i>М.М. Алієв</i> Участь України у створенні Євразійського транспортного коридору (ТРАСЕКА)□	200
<i>Т.А. Христюк</i> Еволюція українсько-російських відносин у 1991-2001 рр.	206

Розділ 5. ПОЛІТИЧНА ДУМКА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ

<i>С.С. Троян</i> Австрійські історичні концепції слов'янства початку ХХ століття.....	218
<i>В.М. Шейко</i> Становлення та розвиток культурології як науки: історіографічний аспект	224
<i>С.А. Копилов</i> М. Бантиш-Каменський як історик Польщі	233

Розділ 6. РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

<i>П.О. Савчук</i> (Рец.: Троян С.С., Постоловський Р.М., Федорак В.Ф. Світ на зламі епох: історія кінця ХІХ- середини ХХ ст.: Навчальний посібник – К.: НМЦВО, 2002. – 240 с.)	239
<i>Відомості про авторів</i>	242

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 2

Відповідальний за підготовку збірника до видання – *С.С. Троян*

Комп'ютерна верстка – *Н.Б. Курченко*

Обкладинка – *О.Я. Тарасюк*

Коректор – *О.В. Лукашевич*

Адреса редакції: 33028, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12
Рівненський державний гуманітарний університет

Здано до набору 1.03.2001 р. Підписано до друку 30.11.2001 р.
Формат 60x84 ¹/₈. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 16,27. Обл. вид. арк. 16,97 .
Замовлення № 8/1. Наклад 100.

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2001. – Випуск 2. – 245 с.

ISBN 966–7281–07–7